

TÜRKÇE EĞİTİMİNDE ÖĞRENCİLERİN SÖZ VARLIĞINI GELİŞTİRME ETKİNLİKLERİ VE SÖZLÜK KULLANIMI

Ali GÖÇER*

ÖZET

Söz varlığı, öğrencilerin dil becerilerini, eğitim ve öğretim başarılarını doğrudan etkilemektedir. Bireyler arası iletişimde de söz varlığının önemi büyüktür. Bu çalışmada söz varlığının önemi üzerinde durulmakta, öğrencilere yeni kelimelerin kazandırılmasında takip edilmesi gereken teknikler ve kelime öğretimine yönelik gerçekleştirilebilecek etkinliklere işaret edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, söz varlığı, kelime öğretimi, sözlük kullanımı, etkinlik.

ACTIVITIES OF DEVELOPING VOCABULARY OF STUDENTS AND DICTIONARY USAGE IN TURKISH EDUCATION

ABSTRACT

Vocabulary is to affect the success of education, teaching and the skills of language of students. Words have important function in communication. In this study the importance of vocabulary is emphasized, the techniques need to be application during education of the students on new words and word training techniques are being investigated.

Key Words: Turkish education, vocabulary, teaching vocabulary, dictionary usage, activity.

1. Giriş

Dil insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir (Banguoğlu, 1986: 10). Dilin en küçük birliği kelimedir. Kelime, ağızımızdan çıkan ses

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Türkçe Eğitimi.
aligocer@windowslive.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

kompleksinin zihnimizde kavrama ait mana ile birleşmesinden meydana gelen bir işaret, bir semboldür (Üçok, 1947: 5). Bir dilde bir anlamı olan tek veya çok heceli ses öbeklerine kelime denir. Her kelimenin iki türlü manası vardır. Biri cümle içinde, öteki cümle dışında başlı başına olduğu zamanlardaki manasıdır. Kelimelerin esas manaları cümle içinde aldıkları ve yanlarındaki kelimelere göre değişen manalardır. Kelimenin cümle dışındaki manası teksif edilmiş bir hâlde bulunur ve sözlüklerde görülür. Sözlüklerde rastladığımız kelimeler kalıplaşmışlardır. Sözlükler dilin kelime hazinesidirler. Sözlüğün gayesi dilin kelime hazinesini tanıtmaktan ibarettir (Üçok, 1947: 85). Bir dilin bütün kelimeleri o dilin kelime dağarcığını meydana getirir (Banguoğlu, 1986: 10).

İnsan hayatında etkin role sahip unsurlardan biri olan dilin, vazgeçilmezliğinin temelinde, insanoğluna kendisini ve dış dünyayı ifade etmesinde yardımcı olan sözcükler yatmaktadır. Sözcükler, insan zihninin isteğe bağlı olarak ürettiği yapay göstergelerdir. İnsanoğlu bu yapay göstergeler sayesinde dış dünyanın ayrıştırılarak içselleştirilmesini, algılanmasını ve anlamlandırılmasını gerçekleştirebilmektedir. Söz dağarcığı bütün disiplinlerin oluşumunda ve gelişiminde başrol oynayan temel unsurlardan biridir. Söz dağarcığı zenginliği ile sıkı bir ilişki gösteren temel dil becerileri ve özellikle okuduğunu anlama gücü, değişik akademik alanlardaki başarı ile yüksek bir ilişki göstermektedir (Yalçın ve Özek, 2006: 130-137). Söz dağarcığını yaşının gerektirdiği ölçüde geliştirememiş bir öğrencinin, derslerin konularına ilgi duyabilmesi, öğretmenlerin sınıfta anlattıklarını ve ders kitaplarında okuduklarını anlayabilmesi, anladıklarını anlatabilmesi, dolayısıyla derslerde başarılı olabilmesi imkânsızdır (Çeçen, 2002: 8).

Dili etkili, güzel ve doğru bir biçimde kullanabilmede bireyin sahip olduğu kelime hazinesinin önemi büyüktür. Söz varlığı, sözcük/kelime serveti, sözcük/kelime dağarcığı, sözcük/kelime aynı anlam evrenine sahipmiş gibi algılanmakta ve kullanılmaktadır. Güneş (2007: 203; 2009: 89), bunların yanında *zihinsel sözlük* terimini kullanmakta ve şu açıklamayı yapmaktadır: Kelime dağarcığı ya da söz varlığı yerine kullanılan *zihinsel sözlük* genel anlamda zihnimizin bir bölümü

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

olarak açıklanmaktadır. Öğrendiğimiz kelimelerle ilgili bütün bilgiler (ses, yazım, anlam vb.) saklanmaktadır. Dinleme ve okumayla öğrenilen bütün kelimeler kaydedilmekte, konuşma ve yazma sırasında bu sözlüğe başvurulmakta ve kaydedilen kelime ve bilgiler kullanılmaktadır. Bu nedenle zihinsel sözlük dilin bütün alanlarında etkili olmaktadır.

Söz varlığı, bir dildeki sözlerin bütünü, söz hazinesi, sözcük dağarcığı, kelime hazinesi; söz dağarcığı ise, bir dilde kullanılan veya bir kimsenin bildiği, kullandığı sözlerin bütünü (TDK, 2005: 1807, 1805) şeklinde açıklanmaktadır. Görüldüğü gibi sözlüğümüzde 'bir kişinin bildiği kelimeler (kişisel kelime serveti)' ile 'bir dildeki bütün kelimeler' (millî kelime serveti) farklı durumlar olmasına rağmen aynı terimle ifade edilmiştir (Demir, 2006: 208). Bu çalışmada öğrencilerin kişisel kelime servetlerini ifade etmek amacıyla sözcük dağarcığı, kelime dağarcığı kullanımlarını tercih ettik.

Bulunduğu yaş ve sınıf seviyesine uygun kelime dağarcığına sahip olan öğrencilerin anlama ve anlatma öğrenme alanlarına yönelik dil becerilerini (okuma, dinleme, konuşma ve yazma) geliştirmede, temel dil bilgisi konu, kavram ve kurallarını kavramada büyük avantaja sahiptir.

Öğrencileri bir üst eğitim kurumuna, daha da önemlisi hayata hazırlama işlevini gören okullarımızda verilen eğitimin niteliği, genelde öğrencilerin temel dil becerilerini kazanarak etkin bir biçimde kullanabilir olmalarına, özelde ise, bu becerileri etkin kılan aktif kelime dağarcığının zenginliğiyle ortaya çıkmaktadır. O hâlde öğrencilerin kelime dağarcıklarının zenginleştirilmesi ve öğrenme - öğretme sürecinde kelime öğretimi uygulamaları büyük önem arz etmektedir.

2. Kelime Dağarcığı ve Önemi

Kelime dağarcığı, bir bireyin kullandığı sözcüklerin tümü (Vardar, 1998: 190), bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamı (Korkmaz, 1992: 100) şeklinde tanımlanmaktadır. Türkçe öğretiminde temel dil becerilerinin kazandırılması hedeflenmekte ancak, bu becerilerin kazandırılabilmesi için öncelikle bazı ön koşul edinim ve öğrenmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların birisi de öğrencilerin kelime bilgisinin -dağarcığının- geliştirilmesidir

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

(Budak, 2000). Kelime bilgisi; *derinlik* (kelimelerin çeşitli anlamlarını bilmek), *genişlik* (çeşitli konularda kelimeler bilmek), *ağırlık* (bir konuda oldukça çok kelime bilmek) olmak üzere üç boyutta tanımlanmaktadır (Göğüş akt. Özbay ve Melanlıoğlu, 2008: 32). Yapılan araştırmalar kelime bilgisinin *derinlik* boyutunun ihmal edildiğini göstermektedir (Akyol, 1997).

Yazılı ve sözlü anlatımda rahatça kullanabildiğimiz kelimeler aktif, ara sıra duyduğumuz ve bir metin içinde karşılaştığımız zaman anladığımız kelimeler ise pasiftir (Karakuş, 2000: 128). Kişinin aktif kelime serveti ile pasif kelime serveti arasındaki fark büyükse eğitimde büyük sorun var demektir (Demir, 2006: 209). Öğrenciler yeni karşılaştıkları kelimeleri önce kısa süreli bellekte depolarlar ve tekrar kullanılma durumunda uzun süreli belleğe geçirirler. Bu kelimenin pasif durumdan aktif duruma geçişi demektir. Bireylerin günlük yaşamda sürekli kullandıkları kelimeler aktif kelime dağarcığını; sıklıkla kullanılmayan kelimeler de pasif kelime dağarcığını oluşturur. Dağarcıktaki kelime kadrosunun çokluğu, bireye güzel konuşma, etkili ve yaratıcı yazma becerisini sergileme imkânı sağlar.

Sözlü ve yazılı anlatımda başarılı olmak bir bakıma ifadelerdeki akıcılığa, görüşlerdeki tutarlılığa bağlıdır. İfadelerin akıcılığı ve görüşlerin tutarlılığı seçilen kelimelerin yerindeliğiyle sağlanabilir. Eğer birey geniş bir kelime dağarcığına sahipse görüşlerini akıcı ve tutarlı bir şekilde ortaya koyar. Aksi takdirde anlatmak istediği fikirlerini tam ve doğru olarak ifade edemez. Sahip olunan söz varlığı gerek sözlü gerekse yazılı anlatımlarda mesajın hedef kitleye yerli yerince ulaşmasını sağlar. Düşünürlerin düşüncelerini ifade etmede, şair ve yazarların benzetme ve tasvirlerinde, hatiplerin konuşmalarında başarılı olmaları geniş bir söz varlığına sahip olmaları ve dilin inceliklerini maharetli bir şekilde kullanmalarına bağlıdır.

Öğrencilerin kelime dağarcığının geniş olması anlama ve anlatma becerilerini geliştirme ve işlevsel olarak kullanmalarının olmazsa olmazıdır. Okul hayatında öğrencilerin hem okudukları metinleri, dinledikleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

konuşmaları tam ve doğru bir şekilde anlamaları hem de anladıkları ile ilgili düşüncelerini anlatabilmeleri için kelime dağarcığının önemi büyüktür.

İlköğretimin ilk yılından itibaren başlayarak amaçlı ve sistemli kelime öğretimi çalışmaları yapılmalı ve öğrencilerin kelime dağarcıkları zenginleştirilmeye çalışılmalıdır. Öğretmenlerin özellikle zaman ayırarak gerçekleştirdiği kelime öğretme çalışmalarıyla öğrenciler sadece o etkinliklerle işlenen kelimeleri dağarcıklarına katmakla kalmamakta aynı zamanda kelime öğrenmenin, anlam kurma, zihin ve düşünce gelişimi, dağarcığa yeni katılan kelimeleri sözlü ve yazılı olarak kullanmanın önemini de kavramakta, içselleştirmektedir. Her sınıf seviyesinde yapılagelen amaçlı, sistemli ve düzenli kelime öğretimi çalışmaları, öğrencilerin bir sonraki sınıf düzeyine hazırlanmaları açısından da büyük önem taşımaktadır. Akyol ve Temur'un (2007: 197-198), Rand Reading Study Group'tan yaptığı bir alıntıya göre bir önceki sınıf düzeyinde eksik kalan kelime öğretiminin sonraki sınıflarda sıkıntı doğurmaktadır. Araştırmalar, üçüncü sınıf düzeyinde okuyan pek çok öğrencinin eğer düzenli okuma ve planlı kelime öğretimi yapılmazsa daha sonraki sınıflarda okuduklarını anlamada sıkıntı çektiklerini belirtmektedir.

3. İlköğretim Türkçe Programlarında Kelime Öğretimi

İlköğretim Türkçe programlarında öğrencilerin kelime dağarcıklarının geliştirilmesinin önemine işaret edilmiş ve programda belli başlıklar altında kelime öğretimi çalışmalarına değinilmiştir. Söz konusu başlıklar altında verilen bilgi ve açıklamalar aşağıda özetlenmiştir.

Amaçlar Başlığı Altında Kelime Öğretimi: İlköğretim Türkçe programlarında Türkçe öğretiminin amacı, Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak öğrencilerin;

Türlü etkinliklerle öğrencilerin kelime dağarcığını zenginleştirmek,

Türkçeyi sevmelerini, doğru ve etkili kullanmalarını sağlamak,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Kitle iletişim araçlarıyla verilen mesajları sorgulama becerilerini geliştirmek,

Metinler arası düşünme becerilerini geliştirerek söz varlığını zenginleştirmek,

Okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları... (MEB, 2000: 7; MEB, 2005a: 16; MEB, 2005b: 4) vb. amaçlara yer verilmektedir.

Kazanımlar Başlığı Altında Kelime Öğretimi: İlköğretim Türkçe programlarında öğrenme alanlarına yönelik becerilerle ilgili verilen kazanımlar arasında;

- Dinlediklerinde geçen bilmediği kelimelerin anlamlarını tahmin eder,
- Dinledikleri kelimelerin gerçek ve mecaz anlamlarını ayırt eder,
- Dinlediklerinde eş sesli, eş ve zıt anlamlı kelimeleri ayırt eder,
- Betimleyen ve tanımlayan ifadeleri dikkate alarak okur,
- Bilmediği kelimelerin anlamlarını araştırır,
- Kelimeleri doğru telaffuz eder, yerinde ve anlamlarına uygun kullanır,
- Yazılarında söz varlığından yararlanır, kelime türlerini işlevine uygun kullanır,
- Yazılarında sözlük ve imlâ kılavuzundan yararlanır, imlâ kurallarını uygular,
- Görsellerden yararlanarak söz varlığını geliştirir,
- Okuduğu cümledeki örtülü anlamları bulur,
- Metinde ilk kez karşılaştığı kelime ve deyimleri sözlükten bulur,
- Kelime listeleri, kavram haritaları kullanır, kelime türetir,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- Terim, deyim, atasözü ve söz kalıplarını anlamlarına uygun olarak kullanır,
 - Metindeki kelimeleri, günlük hayattaki bağlamını dikkate alarak cümle içinde kullanır,
 - Dinlediklerinden/izlediklerinden hareketle yeni öğrendiği kelimelerden sözlük oluşturur,
 - Dinleme izleme sonrası sözlük kullanır,
 - Kelime oyunları oynar,
 - Dinlediklerindeki/izlediklerindeki anahtar kelimelerin farkına varır,
 - Dinlenenin/izlenenin bağlamından hareketle kavramların anlamlarını çıkarır,
 - Dinledikleriyle/izledikleriyle ilgili deyim ve atasözleri bulur,
 - Kelimeleri cümlede farklı görevlerde (isim, sıfat, zarf vb.) kullanır,
 - Yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri konuşma ve yazılarında kullanır,
 - Kelime veya kelime gruplarının yanlış anlamda kullanılmasından kaynaklanan anlatım bozukluklarını tespit eder ve cümleyi düzeltir... (MEB, 2005a: 135-139; MEB, 2005b: 134-149) vb. kazanımlar yer almaktadır.

Öğrenme ve Öğretme Süreci Başlığı Altında Kelime Öğretimi:

a. Hazırlık aşamasında **Anahtar Kelimelerle Çalışma**: Öğrencileri işlenecek olan metne hazırlama amacıyla özel öneme sahip kelimeler üzerinde konuşma biçimindedir. Programda bu çalışmanın amacı şöyle belirtilmektedir: Öğrencinin hem kavram gelişimini sağlamak hem de yeni öğrenilecek bilgiye ilgisini çekmektir. Bu açıdan çalışma için seçilecek kelime ve kelime grupları metinle ilgili ipucu vermeli ve yeterli sayıda olmalıdır. Bu amaçla öğrencilere kelimenin çağrıştırdıkları kelime-resim eşleştirme vb. çalışmalar yaptırılmalıdır (MEB, 2005a: 161).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

b. Anlama aşamasında *Anlamı Bilinmeyen Kelimelerle Çalışma*: Dinleme ve okuma sırasında öğrencilerden anlamını bilmedikleri kelimeleri belirlemeleri istenmelidir. Kelimelerin anlamlarını kendinden önce veya sonra gelen kelimeye, kelimenin içinde geçtiği cümleye, metne ve görsellere bakarak tahmin etmeleri istenmelidir. Tahminler kontrol edilmeli, eğer yanlış bir tahmin yapmışlarsa arkadaşlarına sormaları, sözlüğe bakmaları istenebilir. Bulunan doğru anlam, tahminlerinin karşısına yazdırılmalıdır. Ayrıca, bütünlüğü çalışması olarak:

- *Kelime hakkında konuşmaları,*
- *Kelimeyle yeni cümleler kurmaları,*
- *Kelimenin çağrıştırdıklarını açıklamaları,*
- *Kelime ile ilgili resim yapmaları... istenmelidir (MEB, 2005a: 163).*

4. Yöntem

Çalışmada, nitel araştırma yaklaşımı, doküman inceleme yöntemi ve tarama tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede literatür taraması yapılmış, başta ilköğretim Türkçe dersi öğretim programları olmak üzere birçok yurt içi ve yurt dışı kaynaktan kelime öğretimiyle ilgili yöntemleri işe koşan ve etkinlik örnekleriyle somutlaştırılan uygulamalara işaret edilmiştir.

5. Türkçe Derslerinde Öğrencilerin Kelime Dağarcığını Geliştirme Uygulamaları

Türkçe derslerinde anlamı bilinmeyen kelimelerin öğretiminde sözlükten kelimenin anlamının bulunması ve bunun bir cümlede kullanılması gibi mekanik etkinlikler zinciriyle yürütülen söz dağarcığının zenginleştirme çalışmaları dersi belirlenen hedefe ulaştırıcı olmaktan uzaktır. Bu süreç kelimenin sadece sesinin ve sözlük anlamının bilinmesiyle sonuçlandığında, anlamı olmayan bir öğrenme faaliyeti olacaktır. Kelimeyi bilmekle, onu kullanmak arasında önemli bir düzey farklılığı söz konusudur. Söz dağarcığının zenginleştirilmesi bireyin anlamını bilmediği kelimelerin

anlamını bilir duruma gelmesi ve bunun kullanması -değişik- etkinlikleri gerektirir (Acat, 2008: 15).

Öğrencilerin kelime dağarcıklarını artırmaya yönelik etkinliklerin öğrencilere -yeni- kelime kazandırma ve kazanılan kelimeyi kullanmasını sağlama amaçlarına yönelik olarak uygulanması gerekmektedir (Demir, 2006: 223). Bu açıdan öğrencilerin, yeni karşılaşılan kelimelerin anlamlarını cümlenin bağlamından veya sözün gelişinden çıkarması sağlanarak ya da sözlükten bakarak öğrenmesi sağlandıktan sonra devam eden yeni bir etkinlikle öğrenilen kelimeleri konuşma ve yazılarında kullanmalarına ortam oluşturacak farklı etkinlikler düzenlenmelidir (Örnek etkinlik için EK 1, EK 3 ve EK 4'e bakınız).

Öğrenme ve öğretme sürecinde öğrencilerin kelime dağarcıklarını geliştirme amacıyla farklı etkinlikler düzenlenmektedir. *Dinlediklerinde geçen bilmediği kelimelerin anlamlarını tahmin eder. Dinlenenin / izlenenin bağlamından hareketle kavramların anlamlarını çıkarır. Metindeki kelimeleri, günlük hayattaki bağlamını dikkate alarak cümle içinde kullanır. Metinde ilk kez karşılaştığı kelime ve deyimleri sözlükten bulur. Kelime oyunları oynar. Dinlediklerindeki / izlediklerindeki anahtar kelimelerin farkına varır. Dinledikleriyle / izledikleriyle ilgili deyim ve atasözleri bulur. Yeni öğrendiği kelime, kavram, atasözü ve deyimleri konuşma ve yazılarında kullanır... kazanımlarının da işaret ettiği gibi öğrenciler derslerde gerçekleştirilebilecek birçok etkinlikle kelime dağarcığını zenginleştirme fırsatını bulur. Ders içinde metin işlerken gerçekleştirilen diğer etkinlikler yanında, ders başlarında öğrencilerin genel ve zihinsel hazır bulunuşluklarını sağlamak amacıyla başvurulan *anahtar kelimelerle çalışmaları*, okunan ya da dinlenen metinlerde *anlamı çıkarılamayan kelimelerin anlamlarının öğretimine yönelik temel sayılabilecek birtakım uygulamalar* gerçekleştirilmektedir.*

Öğrencilerin aktif kelime dağarcığını artırıcı bir teknik olarak soru-cevap tercih edilebilir; çünkü bu teknik öğrencinin konuşturulması esasına dayanmaktadır (Demir, 2006: 223). *Anahtar kelimelerle çalışma* sırasında öğrencilerin ilgilerini çekme ve dikkatlerini toplayarak etkinliğe katılımlarını sağlama amacıyla soru-cevap tekniğine başvurulabilir. Bu aşamada şu çalışmalar yapılabilir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- Anahtar kelimenin içinde geçtiği cümle tahtaya yazılır,
 - *Cümledeki kelimelerin anlamları konusunda ne düşünüyorsunuz?*, diye sorulabilir ve öğrenciler cümledeki kelimelerin anlamları konusunda konuşturulur,
 - *Cümleden ne anlıyorsunuz?*, sorusu sorulabilir ve öğrencilerin tahminleri alınır,
 - Öğretilmek istenen ya da bilinmeyen kelime tahtaya yazılır ve öğretilen cümledeki anahtar kelime ile aralarında bir ilişki olup olmadığı sorulur.
 - Bilinemeyeceği varsayılan kelime üzerinde öğrenciler konuşturulabilir, tahminleri alınabilir. Öğrenciler bilemedikleri kelimelerin anlamını önündeki ve arkasındaki kelimelerin anlamından hareketle çıkarabilirler. Bu şekilde sonuç alınamazsa öğretmen vereceği ipuçları ile bilinmeyen kelimenin anlamı sezdirmeye çalışır. Bu şekilde de bir sonuç alınamadığı zaman sözlüğe başvurulur.
 - Öğrencilerin cevapları alındıktan sonra öğretilmek istenen ya da bilinmeyen kelimenin anlamı birtakım sorularla (yeni kelimenin anlamının ne olabileceği, aynı anlama gelen başka kelime bilip bilmedikleri, ön öğrenmeleri harekete geçirerek daha önce yapılan çalışmalarla ilgi kurmalarını sağlayacak sorular sorulabilir) öğrencilere buldurulur.
 - Öğrenilen yeni kelimelere yönelik olarak öğrencilere, 'Kim bu kelimeyi cümlede yer tamlayıcısı olarak kullanmak ister?' veya 'Bu kelimenin özne olduğu bir cümleyi kim söylemek ister?' gibi sorular sorulabilir ve öğrenilen kelimelerin farklı biçimlerinin kullanılması ile öğrenmelerin kalıcılığının sağlanmasına çalışılır.

Sözcük çalışmaları her zaman yazılı olarak yapılmayabilir. Anamlı öğrenmelerin bazıları; grup ve sınıf tartışmaları, geziler, rol oynamalar ve diğer etkinlikler sırasında gerçekleştirilebilir. Yeni sözcükler öğretmek ve öğrenilmiş sözcükleri pekiştirmek için ele geçebilecek tüm fırsatları değerlendirmekle mümkün olabilir (Öztürk ve Otluoğlu, 2001: 46).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Türkçe derslerinde sözcük çalışmaları öncesi şu soruların cevapları alınmalıdır:

- Hangi sözcüklerin öğretilmesi gerekmektedir?
- Bir ders saatinde, bir okuma parçasında kaç sözcük öğretilecek?
- Bu sözcüklerin öğretimi için ne kadar zaman ayrılacak?
- Bu sözcükler ne kadar sıklıkla tekrarlanacak ya da ne kadar sıklıkla tekrarlanırsa öğrenciler bunları öğrenebilecek?
- Kitapta öncelikli olarak hangi sözcükler yer alacak? Bunların öğretiminde görsel materyallerden nasıl yararlanılacak?
- Öğretmenler bu sözcükleri öğretirken kitabın içinden veya dışından ne çeşitlilikte ve ne miktarda beklenmeyen ek sözcük vermek zorunda kalabilecek? (McCullough, 1974: 58-74 akt. Pehlivan, 2003: 85).

Kelime Dağarcığını Geliştirme Teknikleri

Öztürk ve Otluoğlu (2001: 47-49), öğrencilerin sözcük dağarcığını geliştirmek amacıyla üç teknik kullanılabileceğini belirtmektedir. Bunlar: Bağlam (kontekst) ipuçlarından faydalanma, sözlük kullanma ve yapısal analiz yapma.

1. *Bağlam (kontekst) ipuçlarından faydalanma*: Bağlam, bir dil birimini çevreleyen, ondan önce veya sonra gelen, onun anlamını, değerini belirleyen birim veya birimler bütünü, kontekst (TDK, 1988: 129) şeklinde açıklanmaktadır. Ediger, öğretilen kelimelerin bağlam içerisinden çıkarıma dayalı olarak verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (2002: 5). Bir kelimenin anlamı bilinmiyorsa ve farklı bağlamlarda kullanılırsa o kelimenin kullanımıyla ilgili bir düşünce geliştirilebilir. Kelime daha önce görüldüyse ya da duyulduysa metin içinde cümlenin genel anlamı da düşünülerek kelimenin anlamı anlaşılabilir. Bunun için öğretmen de devreye girerek öğrenciye ipuçları verebilir (Arı, 2006: 313). Bağlam ipuçları, öğrencilere, bilmedikleri sözcüğün anlamını bulunduğu yere göre çıkarma ve anlamlandırma olanağı verir. Yazarlar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

tarafından yazılı metinlerde sıkça kullanılan dokuz tür bağlam ipucu vardır. Bunlar, sözcük dağarcığı ve kavram geliştirme süreçlerinde öğretmenlere yardımcı olabilir (Öztürk ve Otluoğlu (2001: 47):

- *Betimsel ipuçları:* Cümledeki betimlemenin insan zihninde oluşturduğu tablo/resim, bilinmeyen sözcüğün anlamını bulmaya yardımcı olur.
- *Sözlü ipuçları:* Bilinmeyen sözcükten önce veya sonra gelen cümleler olup onun anlamının bulunmasına yardımcı olurlar.
- *Yaşantı ipuçları:* Okuyucunun geçmişteki yaşantı ve gözlemleri, bilmediği sözcüğün anlamını bulmasına yarar.
- *Karşılaştırma ve çelişki ipuçları:* İki sözcük birbiri ile karşılaştırıldığında veya zıt anlamlar taşıdığına ortaya çıkar. Birisi yaygın, diğeri ise bilinmeyen sözcükler olabilir.
- *Eş anlamlı sözcük ipuçları:* Bir cümlede aynı anlama gelen iki sözcük vardır; bunlardan bilinen bilinmeyen anlamının bulunmasını sağlar.
- *Özetleyici sözcük ipuçları:* Bilinmeyen sözcük, bulunduğu cümlede -ve bazen kendinden önceki birçok cümlede- dile getirilen fikirlerin özetidir.
- *Tanım ipuçları:* Cümlede bilinmeyen sözcüğün doğru tanımı bulunmaktadır.
- *Kip ipuçları/metnin havası:* Cümlelerin ya da paragrafın genel havasının bilinmeyen sözcüğün anlamını çağrıştırdığı ipuçlarıdır.

Öğretmenler, metin -işleyişlerinde- bunlardan herhangi birine tesadüf etmeleri hâlinde bunlara dikkat çekerek ve öğrencilerin bunları fark etmelerine ve kullanmalarına imkân verecek etkinlikler planlayarak bu tür ipuçlarından yararlanmalıdırlar (Öztürk ve Otluoğlu (2001: 47-48).

Metin işlenişi sırasında metnin sonunda *bilinmeyen kelimeler* listesi verilmemeli, öğrenciler metnin bağlamından çıkaramadıkları kelimelerin anlamlarını ders başında öğrencileri zihinsel olarak hazırlamada kullanılan anahtar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

kelimelerle ilişkilendirerek çıkarımda bulunmaları sağlanmalıdır.

2. *Sözlük kullanma*: İlköğretim birinci sınıftaki okuma ve yazma derslerinde öğretmenler öğrencilere sözlükleri tanıtırlar. Sözcük kullanımı gerek sınıf öğretmenleri gerekse branş öğretmenleri tarafından geliştirilmektedir (Öztürk ve Otluoğlu (2001: 48). Metin işleyişi sırasında bilinmeyen kelime tespit edildiği zaman öğretmen ne kendisi o kelimenin anlamını açıklar ne de öğrencilerin sözlüğe başvurmalarına izin verir. Bu aşamada öğretmen şu sırayı takip eder:

- Birtakım sorular sorarak öğrencilerin bilinmeyen kelimenin anlamını içinde bulunduğu cümlenin bağlamından çıkarmalarına ortam hazırlar.
- Öğrencilere ipucu verir, varsa bağlam (kontekst) ipuçlarından faydalanma yoluna gider.
- Bundan da bir sonuç alınmazsa sözlüğe bakmalarını söyler. Bu aşamada kelimenin sözlükte birden çok anlamı sıralanmışsa öğrencilerine sözlükteki kaçınıcı anlamın metindeki anlamla eşleştiğini sorar ve o anlamı farklı cümlelerde kullanarak sözcüğün o anlamının kavranmasına ve kalıcı olarak öğrenilmesine çalışır.

Kelime Öğretiminde Sözlüğün Yeri

Sözlük, bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan veya açıklayan eser, lügat (TDK, 1988: 1338) olarak tanımlanmaktadır. Sözlükler, dilin etkin ve edilgin olan bütün kelimeleri (söz varlığı) içinde barındırdığı için iyi ve kullanışlı birer kaynaktır. Sözlükler, niteliklerine, hacimlerine, hazırlanış amaçlarına (anlamdaş sözlükler, karşıt anlamlı sözlükler gibi) göre özellik taşır. Öğrencilerin kullanacağı sözlükler *okul sözlükleri* olmalıdır (Arı, 2006: 326).

Göçer'e (2001: 400) göre, ilköğretim okulları için sözlük hazırlanırken belli amaçları gerçekleştirmek için bazı kriterlere göre hareket edilmektedir. İlköğretim okulları için hazırlanan sözlüklerin çoğunluğu şu amaçlar göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- Öğrencilerin ve Türk halkının Türkçeyi daha iyi öğrenmesi ve günlük hayatında kullanmasına katkıda bulunmak.
 - Özellikle ilköğretimin ilk yıllarında öğrencilerin sözlük kullanmayı öğrenerek bir iş başarmış olmanın sevincini yaşamalarını sağlamak; daha başka işler başarabileceği öz güvenini oluşturmak.
 - Sözlük kullanma yeteneğinin bilgi kazanmaya etkisini sezdirerek öğrencileri yardımcı ders kitaplarını kullanmaya alıştırmak ve özendirmek; yardımcı kaynakların yararına inandırmak.
 - Türkçenin öğrenilmesinde karşılaşılan zorlukların kolayca aşılmasını sağlamak; kelimelerin anlamlarının ilk kaynaktan doğru öğrenilmesini ve öğrenilenlerin yerinde kullanımlarını sağlamak.
 - Sözlüklerin baş kısmına temel ve pratik dil bilgilerinin konulmasıyla bireylerin Türkçeye ilgili önemli kuralları öğrenmelerine yardımcı olmak.
 - Kelimelerin kullanımını bir yapı içerisinde göstermek için verilen örnekler vasıtasıyla öğrencilerin ve halkın şiir, hikâye, roman vb. türlerle tanışmalarını ve daha da önemlisi Türkçenin inceliğini ve etkileyici güzelliğini tanımalarını sağlamak.

Kelime öğretiminde sözlüğün önemli bir yeri vardır. Kelimelerin tanımları, açıklamaları, doğru kullanımları, anlam ayırıcıları sözlüklerde yer alır (Arı, 2006: 326). Metin işleniş sırasında bilinmeyen bir kelimenin anlamını öğrenmede ilk iş olarak sözlüğe bakmak olmamalıdır. Kelimenin bağlamından ya da içinde bulunduğu cümlenin gelişinden anlamı çıkarılmaya çalışılmalı, çıkarım yapılamadıysa öğretmen ipuçları vermeli, bu şekilde de öğrenci kelimenin anlamını çıkaramazsa sözlüğe başvurulmalıdır.

Kelime öğretiminden önce, öğrencilere sözlük kullanmayı öğretmek gerekir (Arı, 2006: 328). Sözlük kullanma konusunda öğrencilere aşağıdaki bilgiler kavratılmalıdır (Göğüş, 1978: 368-369):

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- Sözcükler alfabe sırasıyla dizilir. Sözcükler yalnız baş harfleriyle değil, bundan sonraki harfleriyle de sıraya konur.
 - Sözcüğün türü (isim, fiil vb.) ve yapısı belirtilir (birleşik isim vb.).
 - Geniş sözlükler, sözcüğün hangi dilden geçtiğini de gösterir.
 - Sözcük çekim eki aldığı anda ses değişiyorsa gösterilir (burun: burnu).
 - Sözcüğün anlamının sözlükte açıklanışı tanımla, eş anlamlılarını, zıt anlamlılarını vererek kullanımına örnek gösterilir.
 - Çok anlamlı sözcüklerin her anlamı açıklanır. En çok kullanılan anlamı en öne alınır. Her anlama ayrı bir sıra numarası verilir.
 - Deyimler ve birkaç sözcükten oluşan terimler açıklanır.
 - Terimlerin hangi bilim ya da sanat dalıyla ilgili olduğu kısaltmalarla belirtilir.
 - Sözcükte kullanılan harf çeşitlerinin amacı belirtilir (ince, kalın vb.).
 - Sözcükte kullanılan kısaltmalar ve özel işaretler açıklanır.

Bu bilgiler açıklandıktan sonra özellikle ilköğretimin ilk yıllarında öğrenme ve öğretme sürecinde sözlüğe başvurulacağı zaman sözcüğün nasıl bulunacağı uygulamalarla öğrencilere gösterilmelidir. Her öğrencinin derse mutlaka Türkçe sözlük ile gelmeleri sağlanmalıdır.

3. *Yapısal analiz yapma*: Yeni sözcüklerin anlamını bulmak için kullanılan diğer bir teknik ise yapısal analizdir. Öğretmenler, öğrencilerin sözcükleri yapısal bakımdan analiz etme becerisini geliştirmek için sözcüklerin ekli ve eklessiz hallerini tahtaya yazıp aralarındaki farkı buldurabilir. Örneğin; parlamento - parlamenter; coğrafya - coğrafî (Öztürk ve Otluoğlu (2001: 48). Öğrencilerin daha önce öğrendikleri aynı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

kökten gelen kelimelerle ilişkilendirilerek anlamının çıkarılması sağlanabilir. Varsa, bilinmeyen kelimeyle aynı kökten türemiş başka bir kelime kök ve eklerine ayrıldıktan sonra eklerin işlevleri söylenerek kelimenin anlamı buldurulmaya çalışılır.

Arı (2006: 324-325), kelime öğretimi sürecinde aşağıdaki altı aşamadan söz etmektedir:

- Kelime öğretimi çalışmalarının ilk aşaması *anlam*dır. Bilinen kelimenin temel anlamından yola çıkarak yan anlam, terim anlam, mecaz anlam konuları dört beceri alanına (dinleme, okuma, konuşma, yazma) yayılmalıdır.
- Kelime öğretiminde ikinci aşama, kelimelerin birbirleriyle olan *anlam ilişkileridir*. Bu ilişkiler eş/yakın anlama, karşıt anlama, soyut-somut ilişkisine ve sesteş kelimelere dayanır.
- Günlük hayatta sıkça duyulan, gazetelerde okunan terimler, edebî ve kültürel değer taşıyan kelimelerin kullanımına ve öğretimine önem verilmesi *üçüncü aşamayı* oluşturur.
- Kelime öğretiminin *dördüncü aşaması* doğru seslendirme, doğru yazma ve doğru kullanmadır. Yerel söyleyişler ve yanlış seslendirmeler bu aşamada düzeltilmelidir.
- *Beşinci aşama* dil bilgisi konularından, sözlük kullanımından ve bilmecelerden oluşur. Kelime köklerinden yapım ekleri yardımıyla oluşturulan -yeni- kelimelerin öğretimi, oyunlarla, yarışmalarla eğlenceli hâle getirilebilir. Dinleme ve konuşma etkinliklerinde kullanılan bilmeceler de etkin ve edilgin kelime dağarcığından kavram bulma noktasında öğretici özellikler taşır.
- *Altıncı aşama*, yinelemelerdir. Öğretmen sınıf içi türlü etkinliklerde kelimenin unutulmasını, yanlış kullanılmasını yinelemelerle engellemeye çalışır.

Karakuş (2000: 129-134), Kelime dağarcığını zenginleştirme tekniklerinden bazılarını şu şekilde sıralamaktadır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- *Okuma*: İlgi duyduğu bir konuyu araştırmak için okuyan her insan, okuduğu metin içinde yeni kelimelerle karşılaşır.
 - *Dinleme*: Radyo, televizyon veya bir konuşmacı dinletme.
 - *Gözlem*: Genellikle somut kelimeler bu yolla kazanılır.
 - *Bulmaca*: Bulmaca çözümlerinin kelime dağarcığını zenginleştirmede mühim rolü vardır.
 - *Otuz kelime üzerine on artı oyunu*: İlköğretim üçüncü sınıftan itibaren uygulanabilecek bu oyun konuşma ve yazma esasına dayandırılarak öğretmenler tarafından yürütülecektir. Öğretmen, seviyeye uygun otuz kelimeyi öğrencilere vererek, bu kelimelerle mektup, masal, hikâye, hatıra, haber vb. yazdırır. Her hafta kelime sayısı on tane artırılır.

Bu teknik, düşünmeyi ve doğru karar vermeyi sağlar. Yazma ve yazarak ders çalışma alışkanlığı kazandırır. Okuma isteğini artırır. Zihin ve ruha aktivite kazandırır. Tam ve doğru cümle kurma yeteneğini geliştirir. Sorumluluk duygusu aşılır. Öğrencinin eksik taraflarını görmesine yardımcı olur.

- *Resim ve şema çizerek kelime kazanma*: Öğretmen tahtaya gönüllü 3-4 öğrenci çıkarır, ellerine tahta kalemi verir ve tahtayı boş bir arazi gibi görmelerini ister. Her öğrenci tahtadan bir yer çevirir ve içine ev, kümes vb. yapar. Küçük bir köy görüntüsü ortaya çıkar. Bu köye okul, cami, su deposu vb. eklenir. Köy yavaş yavaş büyür, kasaba olur, ilçe olur. Hastane, postane yapılması gerekir. Bir ilçede yapılması gerekenler yapılır... Burada geçen ev tarla, çeşme, hastane... gibi kelimelerle ilgili yeni kelimeler de ortaya çıkar.

- *Kelime defteri*: Karşılaşılan yeni kelimeleri hafızaya yerleştirmek için kelime defterleri tutulabilir.

- *Konuşma ve yazma tekniği*: Konuşma ve yazma çalışmaları pasif kelimeleri aktif hâle getirmede önemli rol oynar. Kelimeler kullanıldıkça sağlamlaşır ve millileşir; aksi hâlde ölür giderler.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Öğrencilerin kelime dağarcığının gelişmesi temel dil becerilerinin etkin bir biçimde kullanabilmesiyle doğru orantılıdır. Çünkü kelimeleri edinme ve öğrenme açısından dinleme ve okuma; sahip olunan kelimeleri sözlü ve yazılı anlatımda kullanma ise konuşma ve yazma becerileriyle ilişkilidir. Akyol ve Temur (2007: 197), kelime dağarcığını geliştirirken alıcı, verici, sözel ve yazılı kelimeler ve okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerilerinden oluşan birbirinden ayrı fakat birbiriyle ilişkili sekiz boyuta dikkatleri çekmektedirler.

Kelime Öğretiminde Başvurulabilecek Diğer Teknikler ve Gerçekleştirilebilecek Bütünleyici Çalışmalar

Kelime öğretimi sürecinde birbirinden farklı teknikler kullanılabilir, çok sayıda etkinlik yapılabilir. Bunlardan bir tanesi *çağrışım haritası* oluşturma etkinliğidir. Sınıftaki öğrenciler gruplara ayrılır. Tahtaya yeni öğrenilecek veya daha öğrenilmiş temel bir kelime yazılarak o kelimenin zihinlerinde çağrıştırdığı kelimeleri etrafına yazmaları istenir. Her grup temel kelimenin etrafına o kelime ile zihinlerinde çağrışan kelimeleri yazarlar (Temel kelime yerine resim, fotoğraf da kullanılabilir). Çağrışım yoluyla yazılan kelimeler üzerinden cümle, paragraf, şiir, öykü vb. ürün oluşturma, kısa konuşma yapma gibi söz varlığını artırıcı etkinlikler yapılabilir. Verilen kelime ya da gösterilen resim aynı olmasına rağmen her gruptan farklı düşünce ve ürün çıktığı görülür.

Kelime çağrışımlarının üç temel kuralından söz edilmektedir: 1. Benzer kelimelerin çağrışımları 2. Zıt kelimelerin çağrışımları 3. Birbirine yakınlığı (bitişikliği) bulunan kelimelerin çağrışımları; bunları kısaca benzerlik, bitişiklik, karşıtlık olarak belirtebiliriz (Çiftçi, 2009: 636). Türkçe derslerinde kelime çağrışım etkinlikleri yapmak öğrencilerin kelime dağarcıklarının gelişmesine katkıda bulunabilecektir.

Farklı şekillerde gerçekleştirilebilecek okuma, konuşma, yazma, dinleme/izleme ve dil bilgisi etkinlikleri yapılabilir. Yazma çalışmaları anlatılmak istenen düşüncelerin dilin yapı taşları olan kelimelerle örülerek bir eser meydana getirme çalışmasıdır. Bu bakımdan öğrenciler yazmaya özendirilmelidir. Kelime öğretiminde dil bilgisi etkinlikleri yeni

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

kelime türetme yoluyla yapı ve anlam çalışmaları ya da çekim eki getirilerek anlam çalışmaları yapılır. Örneğin EK 2'deki gibi bir kavram haritasını öğrencilere tahtada yaptırarak göz sözcüğünü işleyebilir (Arı, 2006: 332-333).

Deyimlerin öğretiminde öğretilecek deyim ortaya çıkışını açıklayan deyim hikâyelerini araştırma, anlatma çalışmaların yer verilebilir.

Verilen bir kavramla ilgili farklı sözcükler bulma; harf sayısı fazla olan bir sözcük verip mevcut harfleri kullanarak farklı sözcükler oluşturma vb. etkinlikler yapılabilir.

Öğrencilerin sıkıldığı ya da dersin erken bittiği zamanlarda sözcük bulmacaları içeren çalışma yaprakları kullanılabilir, bilmece sorulabilir.

Görsellerden Yararlanma Çalışmaları: İlköğretim Türkçe programlarında '*Görsellerden yararlanarak söz varlığını geliştirir.*' kazanımı yer almaktadır. Bu kazanım doğrultusunda öğretilecek kelimelerin görselleri kullanılarak anlamları kavratılabilir. Göğüş (1978: 19), sözcüğün açıklanmasında, sözcüğün bildirdiği varlığın gösterilmesi, resmiyle tanıtılması, hareketinin yapılması gibi tekniklerin uygulanabileceğini söylemektedir.

Öğrencileri anı yazmaya yöneltmek sahip olunan kelime dağarcığını harekete geçirme, zenginleştirme ve dinamik kılmanın en etkili yoludur. Bu bakımdan ilköğretimin her sınıf düzeyinde öğrenciler anılarını yazmaya özendirilmelidir. Bu yolla öğrenciler dağarcıklarındaki aktif olmayan kelimeleri kullanma ihtiyacı duyacaklar ve daha geniş bir dağarcık oluşturabileceklerdir. Kelime dağarcığının geniş ve dinamik olması öğrencilerin anlatma becerilerinin etkililiğine ve yaratıcılıklarının ortaya çıkarılmasında önemli işlev görebilir. Anı yazıları yanında zaman zaman yapılan gezileri anlatan gezi yazıları yazdırmak da öğrencilerin aktif kelime dağarcığının genişlemesine yardımcı olabilecektir.

Öğrencileri Anonim Ürünlerle Tanıştırarak Söz Varlığını Geliştirme Çalışmaları

Tekerlemeler, bilmece, fıkralar, masallar vb. dilin sunduğu seçkin edebî ürünlerdir. Bu edebî türler çocukların

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

edebiyat dünyalarını oluşturur. Masalların dışında bilmeceler, fıkralar ve tekerlemeler çocuklar tarafından yeniden üretilebilir. Çocuklar dili işleyerek onu edebîleştirmeye devam ederler. Edebiyat süreci, okul öncesinden, okul hayatına taşınır (Önal, 2002: 2).

Bilmeceler, dilimizin tasarlamaya yatkın anlatım özelliğini, dil ve düşünce arasındaki güçlü ilişkiyi, Türkçe kelimelerin çok anlamlılığını yansıtan dilsel örneklerdir. Bilmecelerde çarpıcı benzetmeler ve ilginç buluşlar dikkat çekmektedir. Bilmeceler, şiirsel bir anlatımla, çocukları dille kurgulanmış bir zekâ oyununa davet eder. Onları, tüm bildiklerini sınamaya, olaylar ve olgular ile kavramlar arasında anlamsal ilişki kurmaya yöneltir. 'İnim inim inlemek' gibi deyimleşmiş ikilemelerin kullanılması ise, bilmecelerin dilin söz varlığını yansıtmadaki işlevini somutlar. Çocuklar için sözcüklerle üretilmiş bir oyun aracı olan bilmeceler, onlara düş ve düşünce gücüne seslenen kurmaca bir dünya sunar (Sever, 2008: 148).

Deyimler, Türkçenin güzelliğine, kavram zenginliğine, anlatım gücünün artırılmasına katkıda bulunur (Özbay ve Melanlıoğlu, 2009: 9). Ömer Asım Aksoy, "Deyimler ulusun söz yaratma gücünden doğar. Her deyim hoş bir buluştur. Bir küçük söz dağarcığına koca bir anlam sığdırılmıştır." diyerek deyimlerin yapısı hakkında bilgi vermiştir. Edebî ürünlerde geçen deyimleri öğrenen öğrencilerin kelime dağarcığı ve anlam evreni genişler. Bu nitelik öğrencilerin seçkin edebî ürünleri okumaya isteklendirir. Okuyan, okuduklarını anlayan, okuduklarında kendinden bir şeyler bulan ve anladıklarını çevresindekilerle paylaşan öğrencilerin kelime dağarcıkları daha fazla gelişir.

İkilemeleri, pekiştirme sıfatlarını, tezlik, sürerlik ve yaklaşma fiillerini, ses taklidi kelimeleri, deyimleri, atasözlerini, duaları, bedduaları ve birbirinden güzel renkli, inceliklerle yüklü halk dili söylemlerini anlatım biçimlerinde barındıran masallar (Yavuz, 1997: 439), öğrencilere dilin inceliklerini gösterir, söz varlığını genişletir, anlama ve anlatma becerilerinin gelişmesine yardımcı olur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Öğrencileri Türkçenin Ustalarının Seçkin Edebî Ürünleriyle Tanıtırarak Söz Varlığını Geliştirme Çalışmaları

Bireyler okudukları metinler ve dinledikleri konuşmalardan beslenerek kelime dağarcıklarını geliştirme fırsatı yakalarlar. Okul öncesi dönemde aile fertlerinin konuşmaları, çocuğun söz varlığının temel kaynaklarından biridir. İlköğretimin ilk sınıfında okuma ve yazma mekanizmasının oluşmasıyla birlikte okutulan seviyeye uygun çocuk kitapları öğrencilerin söz varlığını zenginleştiren materyaller arasındadır. Bu dönemde öğrencilerin okumaları için hazırlanan çocuk kitaplarının kelime kadrosu özenle seçilerek oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Çocuk edebiyatının dil gelişimini kolaylaştırdığı bir gerçektir. Çocuklar duydukları dili öğrenirler, dili geliştirecek ne kadar çok ortam olursa, çocuklar da dil öğreniminden o kadar çok yararlanırlar. Bu ortamı oluşturacak en zengin araçlar çocuk kitaplarıdır (Kaya, 2007: 117). Dil, doğru ve güzel kullanılabilirdiği ölçüde bireyi zenginleştirip donanımlı kılar (Dilidüzgün, 2001: 244). Bir dili iyi öğrenebilmek ya da öğretebilmek için, o dille ortaya konan ve o dilin konuşulduğu topluma ait kültürü yansıtan eserlerden yararlanmanın önemi büyüktür. Farklı anlatım yollarını kullanarak dilin inceliklerini gösteren, toplumun kültürünü en iyi yansıtan şey, o dilde ortaya konmuş atasözü, deyim, vecize, masal, şiir, ninni, deyim vb. ürünlerdir. Bu tür seçkin edebî ürünleri öğrenen öğrencilerin dilin inceliklerini görmesi, dilin işleyişinden hareketle kurallarını sezmesi ve kavraması, en önemlisi de dil bilinci kazanması önemlidir.

Huck, Hepler, Hickman ve Kiefer, çocuk kitaplarının yararlarını şu şekilde özetlerler (akt. Kaya, 2007: 118):

- Çocuklarda okuma yazma farkındalığını geliştirir.
- Çocuklara okurken eğlenme ve zevk alma fırsatı sağlar.
- Çocukların iç dünyalarını zenginleştirir.
- Çocukların okudukları ile kendi yaşamları arasında doğal ve güçlü bir bağ kurmasını sağlar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- Yaşam deneyimleri ile iç içe olabilecek kapıyı aralar, yeni ve farklı yaşam deneyimleri ile karşılaşma şansı verir.
 - Kitabın önemini vurgular.
 - Okuma yazma etkinliklerine kaynak oluşturup okuduğunu anlayabilme ve düzgün dil kullanımını sağlar.

Yazınsal yapıtların okunmasıyla ulaşılabilecek pek çok kazanım vardır. Bunlardan bazıları şöyle belirtilebilir: Mantıklı düşünme, açıklama biçimlerini geliştirme, çözümlenme-bireşim yeteneği kazanma, bir metni eleştirebilme yetisini kazanma, aynı durumu ya da olayı farklı yorumlayabilmek için akıl yürütme yetisini, sezgisel düşünme yeteneğini kazanma, okunan ve dinlenen bir metinde önemli olanı önemsiz olandan ayırabilme ve cümle düzeyini aşan okuma yeteneklerini geliştirme (Günay, 2007: 17; Aras, 2007: 101).

6. Sonuç ve Öneriler

İlköğretim okullarında Türkçe dersleri, önceden belirlenmiş dinleme, okuma ve anlama etkinliğine yönelik bir metin işlenmesi biçiminde yürütülmektedir. Öğrencilerin becerilere yönelik kazanımlara sahip olabilmeleri, dinleme, okuma ve anlama çalışmalarında kullanılan metni tam ve doğru bir şekilde anlamalarına bağlıdır. Metinlerin anlaşılması ise kelime dağarcığının genişliğiyle doğru orantılıdır. İlköğretimin ilk sınıfından itibaren öğrencilerin Türkçeyi iyi kullanan ustaların eserleriyle tanışmaları sağlanarak onların kelime dağarcıklarını geliştirmelerine, metinlerden anlam kurma ve oluşturulan bu anlam evreninden yapılacak çıkarımlardan hareketle düşüncelerini sözlü ve yazılı olarak ifade etmeleri büyük önem taşımaktadır.

Anama ve anlatma becerilerinin işlevselliğinde sahip olunan söz varlığının büyük önemi vardır. Bu açıdan öğrenme ve öğretme sürecinde kelime öğretimine gereken önem verilmelidir. Ülkemizde kelime öğretimi çalışmaları genel olarak geleneksel anlayışla yürütülmekte, bilinmeyen kelimelerin öğretimi sözlüğe bakmak ve görülen anlamı cümlede kullanmak gibi mekanik bir uygulama yaygın bir şekilde devam etmektedir. Öğretmenler Türkçe derslerini

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

geleneksel uygulamalarda bir an önce vazgeçip öğrencilerin etkin olduğu işlevsel öğrenme ortamlarında yürütmelidirler.

Her öğrencinin bulunduğu sınıf seviyesine göre Türkçe sözlük, atasözleri ve deyimler sözlüğü, şairler ve yazarlar sözlüğü, eş ve zıt anlamlılar sözlüğü ve yazım kılavuzu edinmeleri sağlanmalıdır.

Öğrencilere yeni öğrenilen kelimeleri yazacakları bir sözcük defteri tutturulabilir.

Hedef kitlemiz olan öğrencilerimize kültürümüzün göstergeleri olan kelimeleri kazandırmak, kültürümüzü aktarmak, Türkçeyi en iyi biçimde öğretmek istiyorsak her yaş grubuna -her sınıf seviyesine- hangi kelimeleri vermemiz gerektiğini tespit etmeliyiz. Bu konuda Türk Dil Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler işbirliği yapmalıdır (Kırkkılıçve Ulaş, 2003: 92).

Sözcükler öğretilirken sözcüğün sadece metindeki anlamı değil, bütün anlamları üzerinde mümkün olduğu ölçüde durulmalıdır. Sözcüğün metin dışındaki anlamları, metindeki anlamıyla ilişkilendirilerek öğretilmelidir (Çetinkaya, 2005: 76). Öğretimi gerçekleştirilen kelimeler metin içi, metin dışı ve metinler arası anlamları kavratılmaya çalışılmalı, öğrencilerin metinler arası anlam kurma becerileri geliştirilmeye çalışılmalıdır. Bu beceri sayesinde sözlü ve yazılı anlatım becerilerinin gelişeceği anlatılmalı; verilecek performans görevleri ile ilgili çalışmaları sınıf ortamında sergilemelerine fırsat tanınarak bizzat bunu görmeleri sağlanmalıdır.

Konuşma becerisi söz varlığından kuvvet alan bir beceridir. Öğrenciler söz varlığının önemi konusunda bilinçlendirilmelidir. Öğrencilerin kelime dağarcıklarını zenginleştirmek amacıyla hazırlıklı ya da hazırlıksız konuşma, oyunlaştırma vb. çalışmalar yapılmalıdır.

Ders kitabı hazırlayıcıları kitaplarda yer verecekleri metinlerin sahip olduğu kelime kadrosuna dikkat etmeli, metinler seçilirken sınıf seviyesi, öğrencilerin özellikleri, daha önce sahip olunan kelime dağarcığı vb. özellikler göz önünde bulundurulmalıdır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Ders kitaplarının hazırlanmasında her sınıf düzeyinde öğrencilerin öğrenmeleri gereken kelimeleri içeren metinlerin yer almasına özen gösterilmelidir. Ayrıca, kelime öğretiminde ders kitaplarındaki metinler dışında seviyeye uygun, öğrencilerin duygu, düşünce ve hayal dünyalarını zenginleştirecek edebî metinlerden yararlanılmalıdır.

Ders kitabıyla eşgüdüm içerisinde ve ilköğretimin her sınıf düzeyine ait sözlükler hazırlanmalıdır. *Sözlükler hazırlanırken o sınıf seviyesi için hazırlanan ve okullarda okutulması amacıyla Talim ve Terbiye Kurulunca izin verilen kitaplar taranmalı, ondan sonra ilköğretimin her sınıfı için hazırlanacak sözlüğün söz varlığı oluşturulmalıdır* (Göçer, 2001: 401).

KAYNAKÇA

- ACAT, M. Bahattin, Effectiveness of Concept Maps in Vocabulary Instruction. *Eğitim Araştırmaları-Eurasian Journal of Educational Research*, (2008), 33, 1-16.
- AKYOL, Hayati, Kelime Öğretimi, *Millî Eğitim*, (1997) Sayı: 134.
- AKYOLİ, Hayati ve Turan TEMUR, Kelime Hazinesinin Geliştirilmesi (ss. 195-232), *İlköğretimde Türkçe Öğretimi* (Editörler: A. KIRKILIÇ, H. AKYOL), Pegem A Yayıncılık, Ankara 2007.
- ARAS, Gökşen, *Edebiyatın Yabancı Dil Öğretimindeki Rolü, Önemi ve Etkisinin Değerlendirilmesi Üzerine Durum Çalışması ve Analizi* (ss. 99-102), Türkiye’de Yabancı Dil Eğitimi Ulusal Kongresi (Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi, 22-23 Kasım), *Bildiriler Kitabı*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2008.
- ARI, Gökhan, Kelime Öğretimi (ss. 311-333), *Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi* (Editör: Cemal YILDIZ), Pegem A Yayıncılık, Ankara 2006.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul 1986.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- BUDAK, Y., Sözcük Öğretimi ve Sözlüğün İşlevi, *Dil Dergisi*, (2000) 92.
- ÇEÇEN, Akif, *İlköğretim Öğrencilerinde Kelime Hazinesinin Geliştirilmesi*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Malatya 2002.
- ÇETİNKAYA, Zeynep, Basit Tekrar ve Alıştırma Yoluyla Sözcük Öğretimi, *Dil Dergisi*, (2005) 130, 68-85.
- ÇİFTÇİ, Selcen, Kelime Çağrışımlarının Cinsiyet Değişkenine Gösterdiği Temel Nitelikler Üzerine Bir Deneme, *Turkish Studies*, (2009) 4/3, 633-654.
- DEMİR, Celal, Türkçe/Edebiyat Eğitimi ve Kişisel Kelime Serveti, *Millî Eğitim*, (2006) 169, 207-226.
- DİLİDÜZGÜN, Selahattin, Türkçe Öğretiminde Çocuk Yazınının Yeri, *Çağdaş Türk Yazını* (Editör: Zehra İPŞİROĞLU), Adam Yayınları, İstanbul 2001.
- EDIGER, Marlow, Vocabulary Development and the Curriculum. (2002), *ERIC*, ED473483. http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sq1/content_storage_01/0000019b/80/1a/cc/c7.pdf (indirilme tarihi: 28.08.2009).
- GÖÇER, Ali, Türk Dili ile İlgili Sözlüklere Genel Bir Bakış ve Günümüz İlköğretim Sözlükleri, *Türk Dili*, (2001) 598, 388-403.
- GÖĞÜŞ, Beşir, *Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi*, Gül Yayınevi, Ankara 1978.
- GÜNAY, Doğan, *Metin Bilgisi* (3. Baskı), Multilingual Yayınları, İstanbul 2007.
- GÜNEŞ, Firdevs, *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*, Nobel Yayınları, Ankara 2007.
- GÜNEŞ, Firdevs, *Hızlı Okuma ve Anlamı Yapılandırma*, Nobel Yayınları, Ankara 2009.
- KARAKUŞ, İdris, *Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi (Öğretmen El Kitabı)*, Sistem Ofset Yayınları, Ankara 2000.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

- KAYA, Meral, *Okuma Yazma Öğretiminde Çocuk Edebiyatının Öğretim Amaçlı Kullanımındaki Yöntem ve Teknikler* (ss. 117-122). II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (04-06 Ekim 2006), *Bildiriler Kitabı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2007.
- KIRKKILIÇ, Ahmet ve A. Halim ULAŞ, *Türkçe Öğretiminde Kelimeler Dünyası, Türklük Bilimi Araştırmaları*, (2003) Sayı 13, 93-100.
- KORKMAZ, Zeynep, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- MCCULLOUGH, M. Constance, *Preparation of Textbooks in Mother Tongue: A Guide for Those Who Write and Those Who Evaluate Textbooks in Any Language*, National Institute of Education, New Delhi 1974.
- MEB, *İlköretim Okulu Türkçe-Yazı Programı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 2000.
- MEB, *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. Sınıflar)*, Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi, Ankara 2005a.
- MEB, *İlköğretim Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (6, 7 ve 8. Sınıflar; Taslak Basım)*, Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi, Ankara 2005b.
- ÖNAL, Mehmet Naci, *Türkçenin Eğitim ve Öğretiminde Oyun Tekerlemelerinin Yeri ve Önemi*, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2002) Sayı: 9, 1-17.
- ÖZBAY, Murat ve Deniz MELANLIOĞLU, *Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi*, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2008) Cilt V, Sayı: 1, 30-45.
- ÖZBAY, Murat ve Deniz MELANLIOĞLU, *Türkçe Öğretiminde Deyimlerin Öğretme Öğrenme Süreci Bakımından Değerlendirilmesi*, *Millî Eğitim*, (2009) Sayı 181, 8-19.
- ÖZTÜRK, Cemil ve Rahmi OTLUOĞLU, *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller*, Pegem A Yayıncılık, Ankara 2001.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- PEHLİVAN, Ahmet, Türkçe Kitaplarında Sözcük Dağarcığını Geliştirme Sorunu ve Çözüm Yolları, *Dil Dergisi*, (2003) 122, 84-94.
- SEVER, Sedat, *Çocuk ve Edebiyat*, Tudem Yayınları, İzmir 2008.
- SEVER, Sedat, Zekeriya KAYA ve Canan ASLAN, *Etkinliklerle Türkçe Öğretimi*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- TDK, *Türkçe Sözlük* (2 Cilt, Yeni Baskı), Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1988.
- TDK, *Türkçe Sözlük* (10. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 2005.
- ÜÇOK, Necip, *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1947.
- VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (2. Basım), ABC Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998.
- YALÇIN, Süleyman K. ve Fatih ÖZEK, Söz Varlığının Temel Dil Becerilerinin ve Akademik Disiplinlerin Kazanımına Olan Etkileri, *Millî Eğitim*. (2006), 171, 130-139.
- YAVUZ, Muhsine Helimoğlu, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ürün Yayınları, Ankara 1997.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

EK 1. Söz Varlığını Geliştirmeye Yönelik Programda Verilen Bir Etkinlik Örneği (MEB, 2005b: 201-202).

EK 1. Programda söz varlığını geliştirmeye örnek olarak verilen bir etkinlik (MEB, 2005b: 201-202).

SİHİRLİ KARELER

DERS: Türkçe
SINIF: 6
SÜRE: 30 dakika
TEMEL BECERİLER: Türkçeyi doğru, güzel ve etkili konuşma; problem çözme
ÖĞRENME ALANI: Okuma, dinleme
AMAÇ: Söz varlığını geliştirme
MATERYALLER: Çalışma kağıdı
KAYNAKLAR: ...

SÜREÇ

1. Bir kelimenin farklı anlamlarda kullanılmasına yönelik bir metin oluşturulur.
 2. Metin, öğrencilere okutulur veya dinletilir.
 3. Metinde hangi kelimenin farklı anlamlarda kullanıldığı bulunur.
 4. Öğrencilerden bulunan kelimenin geçtiği cümleleri yazmaları istenir.
 5. Her bir cümle başına bir harf konularak belirlenmiş cümledeki kelimenin anlamı, oluşturulan karelere doldurulur. Bazı harfler kutulara yazılarak ipucu verilir.
 6. Bu macamın sonunda şifreyi ilk bulan öğrenci ödüllendirilir.
- Not: Sesiz okuma yöntemi kullanılır.

DEĞERLENDİRME

1. Çalışma kağıdı kullanılır.
2. Soru-cevap tekniği ile öğrenci kazanımları belirlenmeye çalışılır.

ÇALIŞMA KAĞIDI

Etkinlikteki yönergeye göre aşağıdaki uygulamaları yapınız.

TUTUMLU UYKU

Hava çok soğuktu. Dışarıda lapa lapa yağan kar, soğuk havanın sevimli yüzüydü aslında. Eve girer girmez yanar sobanın sıcaklığı yüzüme hissettirdi. Yemek yemeden önce biraz kıvrılıp uyumak istiyordum. Annemin sesiyle birden irkildim:

— Yemek yiyecek misin?

— Biraz uyumak istiyorum anne. Daha sonra yerim.

Bütün günün yorgunluğu beynimde uğuldarken tatlı bir uyku serseriliği içinde sobanın yanında kendimden geçmişim. Aradan ne kadar zaman geçti hatırlamıyorum, telefonun acı acı çalmasıyla gözümü açtım. Bir türlü susmak bilmeyen telefonu annemin açmasını bekledim, ama telefona cevap veren olmadı. Tam telefona cevap vermek için kalkmışken sehpa ayakları ayakta durmamasıyla kıvrılmaya başladım. O sırada içeri giren annem beni görünce acı bir feryat kopararak hemen yanıma koştu. O an, annemin sıcaklığı bana ayakta durmama ve çalan telefonu unutturdu. Acaba arayan kimdi?

a. b. c. d.

a.

B	O	O	L	
---	---	---	---	--

 b.

T	O	Z
---	---	---

 c.

İ	O	
---	---	--

 d.

Ü	N	T	O
---	---	---	---

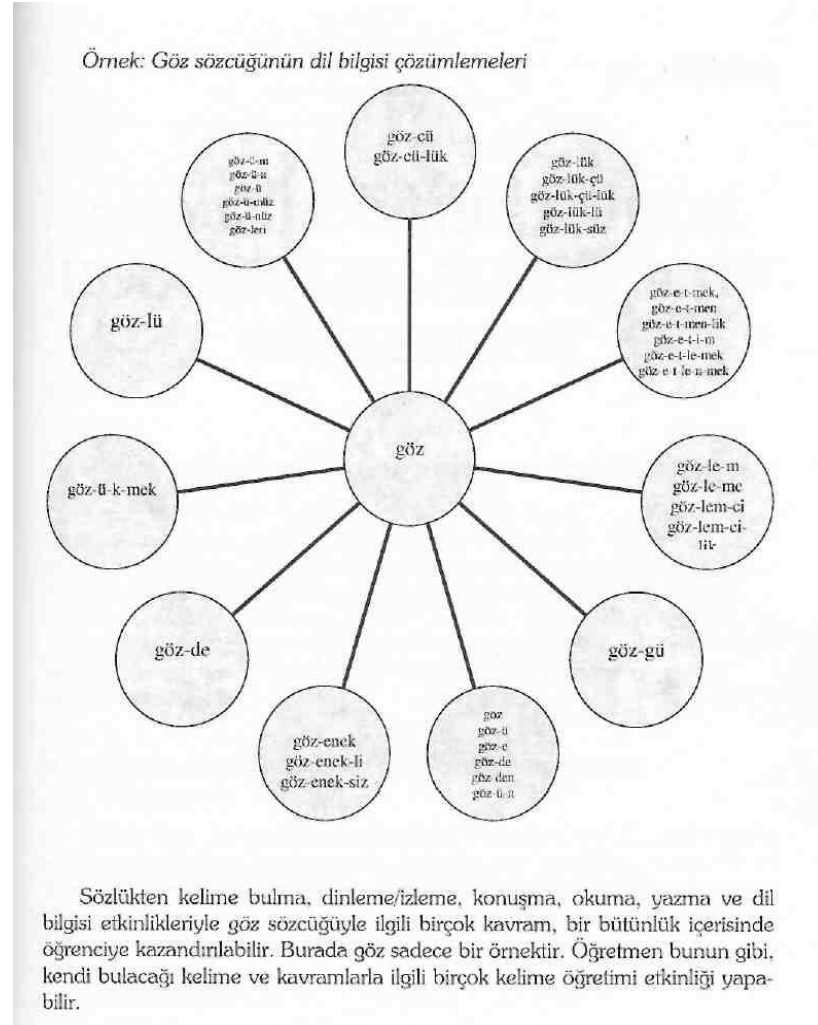
Şifre:

--	--	--	--	--

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

EK 2. Kelime türetme yoluyla söz varlığını geliştirme etkinliği
(Arı, 2006: 333)

EK 3. Söz varlığını geliştirmeye yönelik örnek etkinlik (Sever, Kaya ve Aslan, 2006: 104)

SÖZCÜK AİLESİ OLUŞTURMA

Öğretmen bir kök sözcük vererek ya da tahtaya yazarak 'Bu sözcük yalnız kalmış. Yakınlarını, ailesini yitirmiş. Siz ailesini bulup onların bir araya gelmesini sağlar mısınız?'

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

vb. bir sözle oyunu başlatır. Öğrenciler verilen kökten türeyen sözcükleri bularak defterlerine yazarlar. Bu etkinlik kişi ya da küme çalışması olarak yapılabilir. Belirlenen sürede daha çok sayıda sözcük bulan öğrenci ya da küme yarışmayı kazanır.

Bu etkinlikte temel amaç öğrencilerin sözcüğün yapısını kavraması, Türkçenin sözcük türetme gücünü sezmesini sağlamak -ve sözcük dağarcığını zenginleştirmektir.-

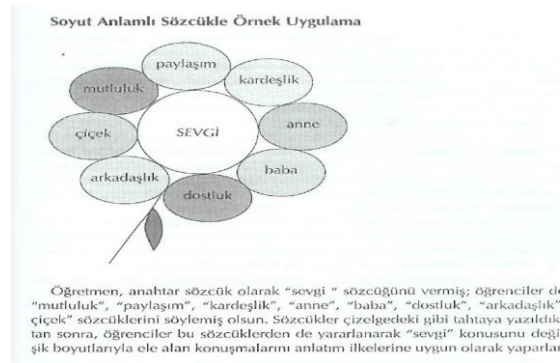
Örnek Etkinlik: Öğretmen 'seç-' sözcüğünü tahtaya yazar ve uygulamayı başlatır. Öğrencilerden aşağıda örneklendirilen sözcükleri bulmaları beklenir: seçim, seçki, seçkin, seçme, seçmen, seçmeli, seçmece, seçtirmek...

EK 4. Söz varlığını geliştirmeye yönelik örnek etkinlik (Sever, Kaya ve Aslan, 2006: 93)

ÇAĞRIŞIM BALONLARI YA DA KAVRAM AĞI OLUŞTURMA, METİN YAZMA VE KONUŞMA YAPMA

Öğretmen tahtaya büyükçe bir daire içine bir anahtar sözcük yazar ve öğrencilerden bu sözcüğün düşündürdüğü, çağrıştırdığı sözcükler söylemelerini ister. Söylenen sözcükleri bu dairenin çevresine yazar, her birini ayrı bir küçük daire içine alır. Daha sonra öğrencilerden bu sözcükleri de kullanarak ana kavrama ilişkin duygu ve düşüncelerini sözlü -veya yazılı olarak anlatmalarını ister.

Soyut Anlamlı Sözcükle Örnek Uygulama

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*